

Όσο αφορά στην ζωγραφική απεικόνιση, αυτή θεωρείται η περίοδος της μετάβασης από τον συμβατικό και στερεότυπο τρόπο αναπαράστασης, στην αναπαράσταση «εκ του φυσικού».

Συμβατική αναπαράσταση (στερεότυπο ή σχηματοποίηση) σημαίνει ότι δανείζομαι μία τυποποιημένη μορφή από εγκεκριμένη πηγή, συνήθως θρησκευτικά βιβλία. Μαθαίνω να αντιγράφο εικόνες από παλαιά βιβλία, να τροποποιώ την διάταξή τους και να την προσαρμόζω στις ανάγκες της τρέχουσας αναπαράστασης. Παραδείγματος χάριν, δανείζομαι μία συμβατική μορφή, προσθέτω εμβλήματα εξουσίας, όπως στέμμα και σκήπτρο για τον βασιλιά, μίτρα και ποιμαντορική ράβδο για τον μητροπολίτη. Ακριβώς για τον λόγο ότι οι φιγούρες αυτές προέρχονταν από ένα κοινό πρωτότυπο και έμοιαζαν μεταξύ τους, συνήθως έγραφαν το όνομα του αναπαριστώμενου για να μην γίνει λάθος.

Εκ του φυσικού αναπαράσταση σημαίνει ότι αναπαριστώ κάτι παρατηρώντας το φυσικό αντικείμενο μπροστά μου με πρόθεση η εικόνα να μοιάζει όσο περισσότερο στο πραγματικό από μία συγκεκριμένη οπτική γωνία, π.χ. το πορτρέτο ενός συγκεκριμένου προσώπου. Συνήθως αυτό συνέβαινε όταν δεν υπήρχε συμβατικό σχέδιο στο οποίο θα μπορούσαν να στηριχθούν. Στις αρχές του 14^{ου} αιώνα στην Ιταλία παρατηρούμε μία επανάσταση στην ζωγραφική με την επιστροφή στην αναπαράσταση εκ του φυσικού. Η επανάσταση αυτή ξεκίνησε στην Λούκα, Πίζα, Σιένα και Φλωρεντία. Η Φλωρεντία ήταν επικεφαλής απορροφώντας τις μικρότερες πόλεις πολιτικά.

Τίτλος: Τέμπλο του Αγίου Φραγκίσκου
Χρονολογία: 1235

Καλλιτέχνης: Μποναβεντούρα
Μπερλιγκιέρι

Υλικό: Τέμπρα σε ξύλο, (σκόνη
διαλυμένη σε νερό με συνδετικό υλικό
κόλα ή κρόκο αυγού).

Περιγραφή: Ο άγιος φορά το ένδυμα
που χαρακτηρίζει το τάγμα που ίδρυσε
και κρατά ένα μεγάλο βιβλίο.

Επιδεικνύει τα στίγματα στα πόδια και
στα χέρια του, τα οποία είναι σημάδι
ουράνιας εύνοιας.

Δεξιά και αριστερά του βρίσκονται δύο
βυζαντινοί άγγελοι σε μετάλλια και
σκηνές από την ζωή του οι οποίες μας
θυμίζουν εικονογραφημένα
χειρόγραφα. Παραδείγματος χάριν,
στην κεντρική σκηνή στα δεξιά ο άγιος
Φραγκίσκος κάνει κήρυγμα στα πουλιά.

Στυλιστική περιγραφή: Η φιγούρα του αγίου Φραγκίσκου είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας συμβατικής αναπαράστασης που περιγράψαμε. Είναι αντιγραφή από παλαιότερες αναπαραστάσεις αγίων. Πραγματικά μας θυμίζει φιγούρα που συχνά συναντάμε στα εικονίσματα ψηλή, απόμακρη και αυστηρή με μετωπική στάση. Παρατηρούμε την αυστηρή τυπικότητα της όλης σύνθεσης: ρηχό βάθος και επιπεδότητα, συμμετρική σύνθεση και αυστηρό περίγραμμα. Οι φιγούρες στις παράπλευρες σκηνές εμφανίζονται επίπεδες και ευθυγραμμισμένες μπροστά σε ένα ρηχό φόντο. Αυτό συνήθως αναπαριστά ένα πύργο ή κτίριο τα οποία είναι επίσης στυλιζαρισμένα σύμβολα μίας πόλης των πρώιμων χριστιανικών χρόνων.

Όλα αυτά είναι χαρακτηριστικά που προέρχονται από την βυζαντινή παράδοση, για αυτό και ονομάζουμε αυτή την περίοδο της ιταλικής ζωγραφικής ιταλο-βυζαντινό στυλ ή ο ελληνικός τρόπος.

Κατά την διάρκεια όμως του 13^{ου} αιώνα αυτό σύντομα θα αντικατασταθεί σταδιακά, και δειλά αρχικά, από ένα νέο στυλ, μία ζωγραφική που απομακρύνεται από τα μεσαιωνικά συμβατικά χαρακτηριστικά και επιστρέφει στην ζωγραφική εκ του φυσικού.

Τίτλος: Ένθρονη Παναγία

Χρονολογία: 1310

Καλλιτέχνης: Τζιόττο

Υλικό: Τέμπρα σε ξύλο

Στυλιστική περιγραφή: Η ένθρονη Παναγία με αγγέλους και το βρέφος, μία κατά τα άλλα συνηθισμένη θεματολογία, έχει εδώ απεικονιστεί με νεωτεριστικό τρόπο:

1. Έχει δοθεί έμφαση στην αναπαράσταση της τρίτης διάτασης. Ο γοθτικός θρόνος είναι αρκετά βαθύς για να χωρέσει το σώμα της Παναγίας.
2. Το σώμα της δε δεν χάνεται κάτω από τα ρούχα, αλλά αναδύονται τα μέλη του και το στήθος.

Ο ζωγράφος λοιπόν ενδιαφέρεται να αναπαραστήσει την υλική υπόσταση της φιγούρας σαν να είναι ένας άνθρωπος αυτού του κόσμου. Με αυτό τον τρόπο απο-

μακρύνεται από την πιο πνευματική και στερεότυπη αναπαράσταση των ιερών προσώπων που είδαμε στην βυζαντινή και μεσαιωνική τέχνη. Αντίθετα μας προσφέρεται η υλική υπόσταση ενός ουρανίου όντος. Η Παναγία έχει λοιπόν υπόσταση, διαστάσεις και όγκο.

Οι υπόλοιπες φιγούρες δέχονται το φως σαν τρισδιάστατα αντικείμενα και δημιουργούν σκιές. Η όλη σύνθεση αποπνέει σταθερότητα, ισορροπία και τρισδιάστατη στερεότητα. Έχουμε λοιπόν το παράδειγμα ενός καλλιτέχνη που προσπάθησε να παραστήσει πειστικότερα την φύση και που κυριάρχησε στην σκηνή στις Φλωρεντίας.

Για να γίνουν αυτές οι νεωτεριστικές ποιότητες πιο ευκρινείς θα κάνουμε μία σύγκριση με ένα έργο που αναπαριστά το ίδιο θέμα και το οποίο έγινε 30 χρόνια νωρίτερα.

Τίτλος: Ο θρήνος.

Χρονολογία: 1305

Καλλιτέχνης: Τζιόττο ντι Μποντόνε

Υλικό: Νωπογραφία (τοιχογραφία η οποία ζωγραφίζεται πάνω στον σοβά ενώ είναι ακόμη νωπός).

Περιγραφή: Η τοιχογραφία αυτή είναι μία από τις πολλές που διακοσμούν το εσωτερικό της εκκλησίας της Αρένα στην Πάντοβα, η οποία πήρε το όνομά της από ένα ρωμαϊκό αμφιθέατρο εκεί κοντά. Οι τοιχογραφίες αναπαριστούν επεισόδια από την ζωή της Παναγίας και του Χριστού.

Το έργο αυτό του Τζιόττο ήταν ανάθεση παραγγελίας ενός πλούσιου εμπόρου της Πάντοβα, πράγμα που επιβεβαιώνει ότι οι πάτρωνες της τέχνης είναι πλέον κοσμικοί.

Στυλιστική περιγραφή: Σε αυτό του το έργο πιστοποιούμε τις επιρροές που είχε ο Τζιόττο από την βυζαντινή και μεσαιωνική παράδοση, αλλά διακρίνουμε και τους νεωτερισμούς που αναγγέλλουν την ιταλική Αναγέννηση.

Το πλέον σημαντικό στοιχείο νεωτερισμού είναι η δημιουργία της ψευδαίσθησης του βάθους πάνω στην ζωγραφική επιφάνεια. Ο Τζιόττο δεν μελέτησε απλά τα παλαιότερα πρότυπα του ίδιου θέματος όπως έκαναν οι καλλιτέχνες στον μεσαίωνα ή στο βυζάντιο. Αντίθετα φαντάστηκε πως θα ήταν στην πραγματικότητα εάν μία μητέρα με τους συγγενείς θρηνούσε τον χαμένο γιο της.

Ανανέωσε λοιπόν τα καθιερωμένα από τον χρόνο βυζαντινά πρότυπα με τους εξής τρόπους:

1 Ο Χριστός ο οποίος είναι πρωταγωνιστής της σύνθεσης δεν βρίσκεται στο κέντρο.

2. Οι διάφορες φιγούρες δεν εμφανίζονται μετωπικά, αλλά σε προφίλ, $\frac{3}{4}$ και από πίσω.
3. Οι φιγούρες έχουν επίσης όγκο και βάρος. Είναι συμπαγείς και ακουμπούν με σαφήνεια στο έδαφος.
4. Υπάρχει δράση και συναισθήματα. Οι πόζες, οι χειρονομίες και οι εκφράσεις καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα συναισθημάτων θλίψης κάνοντας την όλη αναπαράσταση πιο πιστευτή. Η Μαίρη εμφανίζεται σαν να μην μπορεί να συγκρατήσει την απελπισία της, ενώ η Μαγδαληνή αδυνατεί να πιστέψει την απώλεια. Ο Ιωάννης κάνει μία γεμάτη πάθος κίνηση καθώς σκύβει μπροστά ανοίγοντας τα χέρια του. Οι δύο μαθητές στα δεξιά δείχνουν μία φιλοσοφική παραίτηση, ενώ οι φιγούρες στο πρώτο πλάνο μία σιωπηρή οδύνη.

Έχουμε λοιπόν την οργάνωση της σύνθεσης γύρω από ένα συμβάν το οποίο προκαλεί έντονες αντιδράσεις και διάφορες ψυχολογικές στάσεις. Παρόλα αυτά δεν έχουμε περιττές λεπτομέρειες ή υπερβολικές εκφράσεις συναισθημάτων.

5. Όσο αφορά στην σύνθεση, ο Τζιόττο έχει καταφέρει να οργανώσει τις μορφές σε ένα μάλλον περιορισμένο χώρο. Τρεις διαφορετικές ομάδες συνεισφέρουν στην ρυθμική οργάνωση όλης της σύνθεσης.

Η δε σύνθεση έχει σπирάλ σχήμα: ξεκινά από τον Χριστό και περνώντας από τις διάφορες ομάδες, καταλήγει πάλι σε αυτόν. Με αυτό τον τρόπο ο Τζιόττο καταφέρνει να κατευθύνει το μάτι του θεατή.

Ακόμη ένα τέχνασμα χρησιμοποιείται για να κατευθύνει την ματιά του θεατή στο κέντρο σύνθεσης, δηλαδή στον Χριστό. Είναι ο διαγώνιος βράχος που κατηφορίζει από το νεκρό δένδρο, σύμβολο του καλού και του κακού.

6. Ο ζωγραφικός χώρος που δημιουργείται είναι λοιπόν πειστικός. Μπορούμε να φανταστούμε την απόσταση ανάμεσα στις φιγούρες οι οποίες έχουν στραμμένη την πλάτη στο πρώτο πλάνο και στον άγιο Ιωάννη. Είμαστε σίγουροι ότι υπάρχει αρκετός χώρος και αέρας ανάμεσά τους για να κινηθούν. Ακριβώς εδώ ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί το τέχνασμα της επικάλυψης που είχαμε συναντήσει στην αρχαία Ελλάδα. Οι μπροστινές φιγούρες καλύπτουν μέρος αυτών που βρίσκονται πιο πίσω δημιουργώντας την αίσθηση του βάθους. Αυτό σημαίνει ότι με αυτή του την κίνηση ο Τζιόττο απομακρύνεται από την μεσαιωνική πεποίθηση ότι για να είναι ευανάγνωστη η αφήγηση θα έπρεπε όλες οι φιγούρες να είναι ακέραιες.

Αντίθετα επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην ρεαλιστική και πειστική αναπαράσταση, σαν το γεγονός να εξελισσόταν μπροστά μας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του ενδιαφέροντος είναι οι φιγούρες στο πρώτο πλάνο τις οποίες βλέπουμε από πίσω. Για πρώτη φορά η θλίψη μπορεί να εκφραστεί χωρίς να βλέπουμε το πρόσωπο.

Αυτές οι φιγούρες είναι βέβαια ένα ακόμη τέχνασμα του Τζιόττο στην προσπάθειά του να τονίσει την ψευδαίσθηση του βάθους. Τοποθετώντας τις, στο χαμηλότερο σημείο της σύνθεσης, ορίζει το πρώτο πλάνο του ζωγραφικού χώρου.

7. Ο Τζιόττο προτείνει εδώ ένα νέο ρόλο του θεατή. Οι φιγούρες στο πρώτο πλάνο μας θυμίζουν την δική μας στάση μπροστά στη σκηνή, δηλαδή ο ένας θεατής πίσω από τον άλλο. Εντείνεται λοιπόν η αίσθηση ότι συμμετέχουμε και εμείς ή παρακολουθούμε την σκηνή. Αυτός θα είναι και ο νέος ρόλος του αναγεννησιακού θεατή: συμμετοχή και εμπάθεια στην αναπαριστώμενη σκηνή. Αυτός ο νέος ρόλος έχει και θρησκευτική σημασία. Τον 13^ο αιώνα η λειτουργία στις εκκλησίες ήταν ένα είδος

θεάματος, μία θεατρική παράσταση με συγκεκριμένες σκηνές και μέρη. Η πρόθεση της εκκλησίας ήταν να παρουσιάσει το θείο δράμα σαν ένα ανθρώπινο γεγονός και να το φέρει πλησιέστερα στον πιστό. Αυτή την στάση ονομάζουμε «ανθρωπισμό».

Έχουμε λοιπόν την εντύπωση κοιτώντας αυτή την τοιχογραφία, ότι παρακολουθούμε το πραγματικό γεγονός σαν να το παίζουν στο θέατρο. Το θρησκευτικό θέμα παρουσιάζεται ως θεατρικό δράμα με πραγματικούς ανθρώπους και ο θεατής καλείται να συμμετάσχει.

Είναι θα λέγαμε ένα μοντέλο αναπαραστατικής αφήγησης το οποίο μάλιστα θα επηρεάσει μελλοντικούς καλλιτέχνες. Η ζωγραφική δεν είναι πλέον υποκατάστατο του γραπτού λόγου, αλλά συναγωνίζεται το θέατρο.

8. Τέλος μία ποιότητα χαρακτηριστική του Τζιόττο είναι η απλότητα και η οικονομία των μέσων που χρησιμοποιεί. Οι κινήσεις είναι χαμηλών τόνων και μετρημένες και γενικά αποφεύγει τις υπερβολές. Εξάλλου η επιβλητικότητα του έργου του οφείλεται σε αυτή ακριβώς την απλότητα και αμεσότητα. Ο Τζιόττο, θα λέγαμε, εγκαινιάζει ένα καινούργιο μοντέλο καλλιτέχνη. Αποκτά ο ίδιος φήμη μεγάλου καλλιτέχνη και επιβάλλει το σεβασμό στο επάγγελμά του. Από εδώ και πέρα η ιστορία της τέχνης της Ευρώπης είναι ιστορία μεγάλων καλλιτεχνών.

Τίτλος: Μάης

Καλλιτέχνης: Αδελφοί

Λίμπουργκ

Χρονολογία: 1410

Υλικό: Εικονογραφημένη
σελίδα.

Περιγραφή: Είναι μία σελίδα ενός μηνολογίου ενσωματωμένου στο προσευχητάρι του Βουργουνδού δούκα του Μπερρύ.

Σελίδες από αυτό το μηνολόγιο παρουσιάζουν παραστάσεις από τις διάφορες ασχολίες του κάθε μήνα, όπως την σπορά, το κυνήγι, τον θερισμό κλπ.

Είναι σημαντικό να προσέξουμε ότι όλες οι εικόνες είναι παρμένες από την ζωή παρόλο που βρίσκονται σε θρησκευτικό βιβλίο.

Πρόκειται για μικρογραφίες

που γίνονταν πιθανόν με μεγεθυντικό φακό και πρέπει να μελετηθούν με την ανάλογη προσοχή. Η συγκεκριμένη αναπαριστά τον μήνα Μάη, απεικονίζοντας πως οι αυλικοί γιόρταζαν την ετήσια γιορτή της άνοιξης. Περνάνε από ένα δάσος με άλογα, ντυμένοι με χαρούμενες φορεσιές και στεφανωμένοι με κλαριά και λουλούδια. Η εικόνα εκφράζει την χαρά για τις απολαύσεις και την λαμπρότητα της ζωής, την ομορφιά της φύσης και των ανθρώπων.

Στυλιστική περιγραφή: Επιδεικνύει την κομψότητα και αγάπη για την λεπτομέρεια που χαρακτηρίζει τον Διεθνή Ρυθμό.

Έχει σαφώς στοιχεία συμβατικής ζωγραφικής, δηλαδή γίνεται χρήση στερεότυπων προτύπων:

1. Στο δεύτερο πλάνο έχουμε ένα παραπέτασμα από δέντρα το ένα δίπλα στο άλλο τα οποία δεν διαφέρουν μεταξύ τους, άρα είναι στερεοτυπικές αναπαραστάσεις.
2. Τα πρόσωπα των ανθρώπων είναι επίσης παραλλαγές ενός και του αυτού τύπου. Δεν είναι λοιπόν ρεαλιστικές, αλλά συμβατικές αναπαραστάσεις, δηλαδή στερεότυπα.

Η σκηνή μοιάζει όμως και με σκηνή από την πραγματική ζωή. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι συνδυασμός οπτικού και διανοητικού ρεαλισμού. Οπτικός ρεαλισμός είναι η απόδοση εκ του φυσικού

με τον πιστότερο δυνατό τρόπο ενώ διανοητικός είναι η όσο το δυνατόν σαφέστερη εξιστόρηση μίας σκηνης με την χρήση συμβατικών μορφών.

Οι δύο αντιλήψεις δεν φαίνεται να καταλήγουν εδώ αναγκαστικά σε σύγκρουση. Οι καλλιτέχνες χρησιμοποιούν και συνδυάζουν τους δύο τρόπους με επιτυχία. Σύμφωνα με τον παλιό τρόπο, χρησιμοποιούν τους καθιερωμένους τύπους εφαρμόζοντάς τους σε ολοένα νεότερους συνδυασμούς. Σύμφωνα με τον καινούριο τρόπο μελετούν την φύση και μεταφέρουν τις παρατηρήσεις τους στο έργο τους.